

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ ЗА А.С. МАКАРЕНКОМ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ КОЛЕКТИВУ НА БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті висвітлено основні принципи виховання за теорією А.С. Макаренка та ідею можливості їх використання на сучасному етапі розвитку суспільства. Зокрема, зосереджено увагу на основних напрямках організації колективу, всебічному розвитку особистості, впливі колективу на безпеку життєдіяльності людини.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, колектив, виховання.

Проблемами педагогічної спадщини А.С. Макаренка займалася велика кількість дослідників, зокрема Г.О. Головка, Н.П. Дічек, І.А. Зязюн, Л.І. Крамущенко, І.Л. Лікарчук, М.П. Павлова, О.І. Сухомлинська, А.А. Фролов, М.Д. Ярмаченко [9; 11]. Підтримку й актуальність його ідей було знайдено також у дослідженнях зарубіжних науковців, таких як Б. Бейкер (США), Дж. Данстен (Великобританія), Г. Хілліг (Німеччина) й ін. Проте вважаємо за необхідне повернутися до його безцінного досвіду і виокремити питання щодо аналізу теорії виховання за А.С. Макаренком у контексті впливу колективу на безпеку життєдіяльності людини на сучасному етапі розвитку суспільства.

Ніколи в минулому люди не перебували в стані такого комфорту, як зараз. Сучасна людина краще харчується, має сучасне житло, найліпшу освіту. Її оточують усі блага цивілізації: транспорт, зв'язок, індустрія розваг. Але, незважаючи на це, людина почуває себе захищеною та відчуває позитивні емоції лише в умовах повної безпеки. Теорія мотивації А. Маслоу [1] підтверджує це твердження та визначає послідовність у задоволенні потреб людини, на другому місці якої і є потреба в безпеці та захищеності.

Зміни, які відбулися протягом останнього часу в нашій країні, зумовили загострення існуючих та виникнення нових небезпек. Питання безпеки завжди хвилювали людство, а в кінці ХХ ст. визначилися в новій якості: з'явилися нові глобальні небезпеки, в першу чергу – від самої життєдіяльності. Зростання кількості й масштабів цих загроз поступово підводить суспільство до усвідомлення необхідності вдосконалювати культуру безпеки і спеціальну підготовку людей, особливо молоді, до життя в нових умовах [7, с. 113]. Одним з важливих джерел розв'язання цього освітньо-виховного завдання є історико-педагогічний аналіз теорії та практики виховання підростаючого покоління, впровадження прогресивних ідей наших попередників, зокрема видатного педагога А.С. Макаренка. Таким чином, теорія виховання за А.С. Макаренком потребує переосмислення та висвітлення в контексті впливу колективу на безпеку життєдіяльності людини на сучасному етапі розвитку суспільства.

Метою статті є розкриття основних принципів виховання за теорією А.С. Макаренка та ідеї можливості їх використання на сучасному етапі розвитку суспільства, зокрема, визначення ролі колективу в безпеці життєдіяльності людини.

Антон Семенович Макаренко (1888–1939) – видатний педагог, який залишив величезний педагогічний і письменницький спадок. Спираючись на успішну тривалу теоретичну й практичну педагогічну діяльність і художньо-естетичне освоєння педагогічної дійсності, сформував теорію виховання й розвитку людської особистості. Величезна увага в теорії виховання А.С. Макаренка приділялась проблемам розвитку особистості в колективі: “Досвід колективного життя є не тільки досвідом сусідства з іншими людьми, а й дуже складним досвідом доцільних колективних спрямувань, серед яких найзначніше місце займають принципи розпорядження, обговорення, підпорядкування більшості, підпорядкування товариша товаришу, відповідальності й узгодженості” [5, с. 20]. Педагог розробив і апробував методику колективістського виховання, технологію її втілення. У четвертій лекції “Трудове виховання. Взаємини, стиль, тон у колективі” А.С. Макаренко визначив: “Колектив – це цілеспрямований комплекс осіб, організованих, що мають органи колективу” [6, с. 192]. А в “Деяких висновках мого педагогічного досвіду” він підкреслював: “Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище” [3, с. 213]. Він уперше визначив концепцію виховного колективу, пронизаного гуманізмом. Чітка система обов'язків і прав колективу була забезпечена педагогічними принципами, покладеними в основу організації дитячого колективу.

Щоб викликати найкраще в людині, забезпечити їй гарне моральне самопочуття, захищеність, було визначено й втілено систему перспективних ліній, принцип паралельної дії, відношення відповідальної залежності, принцип гласності та інші напрями. У колективі формуються суспільно значущі уміння й навички, моральні орієнтації, громадянська позиція вихованця.

А.С. Макаренко виділив три виховні функції колективу:

- 1) організаційну – колектив стає суб'єктом управління своєю суспільно корисною діяльністю;
- 2) виховну – колектив стає носієм і пропагандистом певних ідейно-моральних переконань;
- 3) стимулювання – колектив сприяє формуванню морально цінних стимулів усіх суспільно корисних справ, регулює поведінку своїх членів, їх взаємини.

Крім цього, в основних положеннях теорії виховання про колектив А.С. Макаренко виділив класифікацію колективів та їх зв'язок.

Первинний колектив, на думку А. Макаренка, – це основа впливу на особистість і разом з тим ланка між особистістю і вторинним колективом.

У первинному колективі його члени перебувають у постійному діловому, дружньому, ідеологічному або побутовому об'єднанні.

Вторинний колектив – це об'єднання первинних колективів. Проте вторинний колектив – це не сума колективів, а єдиний колектив, об'єднаний спільною метою і сумісною діяльністю.

Первинний колектив [10] має пройти певні етапи або стадії розвитку. Для першого етапу розвитку характерне формування колективу, коли організатор колективу є виразником суспільних вимог, за умов категоричності, послідовності й безкомпромісності на основі інтересів створюваного колективу. На першому етапі виділяється актив колективу, який є згуртовуючим ядром колективу, його організуючим центром. Він є тим здоровим і необхідним резервом, який забезпечує спадкоємність у колективі, зберігає стиль, тон і традиції колективу. До числа активістів підбираються найбільш діяльні особистості. Природно, що педагог не може стояти осторонь, тому вивчення ділових та особистих якостей вихованців та їх становища в колективі є однією з істотних умов правильного підбору активістів та запобігання появи на чолі колективу лідерів з негативною суспільною спрямованістю.

Другий етап відрізняється від першого ще й тим, що колектив із розрізної аморфної маси перетворюється у складний організм з чітко вираженими органами. Ці органи (актив) мають здатність самостійно розв'язувати головні питання життя колективу. При цьому до членів активу повинні ставитись нові, підвищені вимоги, що А.С. Макаренко визначав як закон руху колективу [6].

Для третього етапу розвитку колективу характерно те, що більшість його членів можуть ставити вимоги до окремої особи.

Таким чином, у своєму розвитку колектив проходить три етапи.

А.С. Макаренко наголошував, що кожна особистість має право добровільно перебувати в колективі, а колектив вимагає безперечного підкорення [4].

За терією виховання А.С. Макаренка для згуртованого колективу характерні єдність мети, наявність у ньому загальної відповідальності, здорової громадської думки, позитивних традицій і захопливих перспектив, бадьорого життєрадісного тону, атмосфери довір'я, високої вимогливості, самостійності й ініціативи.

На сьогодні досліджуються такі питання теорії колективу, як масове, групове та індивідуальне в колективі, проблема колективного цілепокладання; формування соціальної спрямованості особистості й розвиток творчої індивідуальності членів колективу; ідентифікація і відокремлення в колективі в їх єдності; єдність педагогічного керівництва, самоврядування і саморегуляції; тенденції розвитку колективу як суб'єкта виховання та ін. [2, с. 261]. Ці питання можуть бути підґрунтям для теоретичного аналізу впливу колективу на безпеку життєдіяльності окремої людини.

Дуже важливим є загальний рівень культури безпеки життєдіяльності всього колективу. Він формує правильне ставлення колективу до небезпек, а також усвідомлює необхідність захисту від них.

Для формування позитивного ставлення колективу до вимог безпеки життєдіяльності дуже важливим є врахування у виховній і пропагандисько-агітаційній роботі особливостей цього колективу. Для вирішення такого питання керівникам треба добре знати колектив, мати тісний зв'язок з кожним його членом і залежно від цього визначати методи виховання.

Правильне ставлення людини до небезпеки, яка перебуває в колективі, формується в процесі взаємного впливу спільної думки колективу та індивідуальних особливостей його членів, при цьому характер поведінки всього колективу має вирішальне значення.

Вплив колективу на безпеку життєдіяльності людини може бути як позитивний, так і негативний. Це, передусім, залежить від особистого складу колективу в цілому. Особливо негативний вплив на стан безпеки справляє думка, яка порівнює передбачливість і обережність з боягузством, а недисциплінованість і недбалість – зі сміливістю. Чимало нещасних випадків, які призводять до небезпек, відбуваються внаслідок колективної необережності, яка, в свою чергу, є наслідком звикання до небезпеки.

Важливим фактором впливу колективу на безпеку життєдіяльності людини є вироблення почуття відповідальності перед товаришами – одне із завдань виховної роботи. Члени колективу повинні пам'ятати, що вони вільно чи мимоволі подають приклад своїм товаришам, впливають на їх поведінку й тим самим виконують важливу роль у безпеці їхньої життєдіяльності.

Важливу роль щодо позитивного впливу колективу на безпеку життєдіяльності людини відіграє методичне керівництво процесом розвитку колективу. Колектив не можна висвітлювати як суму особистостей, що його утворюють. Поведінка особистості змінюється в колективі. При формуванні колективної точки зору щодо безпеки життєдіяльності необхідно постійно поєднувати вплив на окремих членів з впливом на колектив у цілому. Таким чином, можна використовувати для колективної точки зору емоційні й свідомі компоненти колективної солідарності. Це дає змогу протистояти порушникам від імені колективу.

У зв'язку з тим, що ставлення до вимог безпеки у всіх різні, важливо сформулювати актив, який впливає на думку колективу. Спираючись на нього, можна здійснювати комплекс засобів індивідуального впливу щодо забезпечення безпеки життєдіяльності.

Слід зазначити, що вплив керівника на колектив відіграє велике значення в забезпеченні безпечної життєдіяльності людини. Цей вплив залежить від його здатності керувати своєю поведінкою залежно від ситуацій, які трапляються в процесі роботи. Головною ознакою ефективної поведінки керівника в колективі є його міцний авторитет. Він дає змогу підпорядкувати підлеглих унаслідок усвідомлення ними правильності рішень керівника. Успішність керівництва визначається професійною підготовкою керівника, його ідейно-політичною зрілістю, знанням людей, умінням знайти правильний підхід до них.

Можна зробити висновки, що основними факторами залежності безпеки життєдіяльності людини від колективу є:

- структурне місце колективу в закладі, яке визначає взаємини між членами колективу, керівництвом та підлеглими;
- рівень охорони праці й техніки безпеки в закладі в цілому;
- індивідуальні особливості колективу та його членів, які впливають на поведінку людини та її ставлення до небезпеки;
- відповідальність у колективі;
- колективна думка;
- висока компетентна вимогливість керівництва в питаннях безпеки життєдіяльності;
- дисциплінованість.

Ще А.С. Макаренко вважав, що формою суспільного благополуччя людей є дисципліна. На його думку, дисциплінованість – результат виховного процесу в цілому, результат зусиль самого колективу, що відображається в усіх сферах його життя. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні головним чином впливати на колектив і мати форму морального осуду [8].

Висновки. Таким чином, вищевикладені особливості впливу колективу на безпеку життєдіяльності людини перегукуються з положеннями теорії А.С. Макаренка про колектив, які він виклав у своїх працях. Його теоретичний і практичний досвід роботи може бути підґрунтям для використання виховного потенціалу колективу в питаннях безпеки життєдіяльності людини на сучасному етапі розвитку суспільства.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямі виявлення інших факторів впливу на безпеку життєдіяльності людини на сучасному етапі розвитку суспільства.

Список використаної літератури

1. Abraham H. Maslow. *Motivation and Personality* / Abraham H. Maslow. – 2nd ed. – N.Y. : Harper & Row, 1970 ; СПб. : Евразия, 1999 ; Терминологическая правка В. Данченко. – К. : PSYLIB, 2004.
2. Гиппенрейтер Ю.Б. *Общаться с ребенком* / Ю.Б. Гиппенрейтер. – М., 1997.
3. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5.
4. Макаренко А.С. Досвід методики роботи дитячої трудової колонії / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5.
5. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк. – С. 20.
6. Макаренко А.С. Проблеми шкільного радянського виховання / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5.
7. *Инновационные процессы на производстве и в профессиональном образовании: проблемы формирования кадрового потенциала предприятий и образовательного пространства для рабочей и учащейся молодежи : материалы VI Международной научно-практической конференции (17–18 апреля 2012 г., г. Первоуральск) : сб. ст. / под общей ред. Т.В. Ицкович. – Первоуральск, 2012. – 204 с.*
8. Нежинский А.П. Макаренко А.С. и педагогика школы / А.П. Нежинский. – К. : Рад. школа, 1976. – 260 с.

9. Павлова М.П. Педагогическая система А.С. Макаренка / М.П. Павлова. – М. : Высшая школа, 1972.
10. Макаренко А.С. Про мій досвід / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Твори : в 7 т. / А.С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 5.
11. Фролов А.А. Организация воспитательного процесса в практике А.С. Макаренка / А.А. Фролов ; под ред. В.А. Слостенина и Н.Э. Фере. – Горький : ГГПИ им. М. Горького, 1976.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2013.

Логвинова Е.В. Теория воспитания по А.С. Макаренко в контексте влияния коллектива на безопасность жизнедеятельности человека на современном этапе развития общества

В статье рассмотрены основные принципы воспитания по теории А.С. Макаренко и идея возможности их использования на современном этапе развития общества. В частности, внимание сосредоточено на основных направлениях организации коллектива, всестороннем развитии личности, влиянии коллектива на безопасность жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: *безопасность жизнедеятельности, коллектив, воспитание.*

Logvinova E. Theory of Education by A.S. Makarenko in the context of the collective impact on the safety of human life at the present stage of development of society

The basic principles of the theory of education, A.S. Makarenko and the idea of the possibility of their use in modern society, particularly the role of collective security in human life.

Based on the successful long theoretical and practical teaching activities and artistic and aesthetic development of pedagogical reality a great teacher formed a theory of education and development of human personality. Great attention to his theory of education given to the problems of the individual in the team. It is proved that the collective experience of life is not only the experience of proximity to other people, but also very challenging experiences appropriate collective aspirations, among which the most significant place is occupied by the principles of order, discussion, most of subordination, subjection friend of a friend, accountability and consistency.

It is noted that the theory of education, A.S. Makarenko for a organized team is characterized by unity of purpose, the presence of a shared responsibility, a healthy public opinion, positive traditions and exciting prospects, cheerful tone, an atmosphere of trust, high standards, independence and initiative. It is very important to the overall safety culture of life the whole team. It creates the correct altitude of the dangers and aware of the need to protect against these dangers.

The attention that the formation of a positive attitude to the team with the security of life is very important that the educational and propaganda work into account the peculiarities of the team. To this end, managers must be good to know the team, have a close relationship with each of its members and based on that determine methods of education.

Key words: *life safety, collective, education.*